

Баде Анастасія,
студентка 4 курсу кафедри теорії музики
ХНУМ імені І. П. Котляревського
Науковий керівник:
Рудь Поліна Валентинівна
кандидат мистецтвознавства,
ст. викладач кафедри теорії музики

ЖАНР ФОРТЕПАННОЇ СОНАТИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ: ВІД СТАНОВЛЕННЯ ДО ДВОЧАСТИННИХ СОНАТ Л. ВАН БЕТХОВЕНА

Як відомо, витoki жанру сонати пов'язані з інструментальними адаптаціями вокальних форм, зокрема канцони. Тетяна Гречанівська зазначає, що барокова соната виникла як інструментальне переосмислення тричастинної вокальної канцони, популярної в Італії з кінця XVI ст. (Гречанівська, 2022). Термін «соната» вперше використано у 1561 р. щодо танцювальної сюїти для лютні.

Загальновідомо, що у XVII ст. склалися два типи сонати: *sonata da chiesa* (церковна) та *sonata da camera* (світська). Соната *da chiesa* мала чотиричастинну структуру з фугою у першій частині; *da camera* мала ознаки танцювальної стилістики.

Старовинна соната поділялася на бароковий поліфонічний і передкласичний гомофонно-гармонічний тип. Одночастинні сонати — характерна риса творчості Д. Скарлатті. К. Ф. Е. Бах затвердив тричастинний цикл із зіставленням частин як рухлива—повільна—рухлива, підготувавши ґрунт для класичної сонати. Попередниками сонатної форми, як відомо, були фуга й двочастинна форма з тональною структурою T–D, D–T (Полуектова, 2021).

Внесок віденських класиків (Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена) у формування жанру є ключовим. Саме поняття сонатної форми, узвичаїлося не раніше 1820-х років, коли всі класичні сонати та симфонії були вже написані. У сонатній формі були написані крайні частини циклу, відповідно звані «першим *allegro*» та «другим *allegro*». Розділи сонатної форми позначалися як *Thema* – головна тема, *Nebensatz* – побічна тема, *Durchführung* – розробка тощо (Полуектова, 2021). Як зазначається в Українській музичній енциклопедії, у класицистський період «частини сонати з механічного зіставлення перетворюються на етапи розкриття єдиного ідейно-художнього задуму» (Кушнірук, 2023).

Найбільш драматичною та конфліктною є перша частина, вона формує художню концепцію всього твору. Тут зосереджується ключова ідея сонатної форми — контрастне зіставлення двох різнохарактерних тем, закладені в головній і побічній партіях сонатного *allegro*, а також їх розвиток та трансформація. Але у віденських класиків також зустрічаються цикли, які не мають жодної першої частини в сонатній формі: соната *Hob XVI/48 (C-Dur)* Й. Гайдна; соната KV 331 В. А. Моцарта; соната №12 (*As-dur*) Л. ван Бетховена та багато інших. Друга частина циклу має експозиційний тип викладення тематичного матеріалу та вносить контраст у самому циклі. Це – сфера виявлення ліричних, суб'єктивних емоцій. У фіналі сонати знову домінує швидкий темп, причому тематизм часто має жанрову основу. Нерідко зустрічається і чотиричастинні класичні сонати, які мають багато спільного з симфоніями, але вирізняються камерною, більш інтимною формою звучання.

Від традиційної композиційної побудови відхилялися усі з класиків. Й. Гайдн, як і пізніше Л. ван Бетховен,

створював двочастинні сонати (№№4, 6, 10 тощо), більшість з них — однотональні, з темповим контрастом. Ознаки: домінування мажору, варіаційність, імпровізаційність, свобода форми — передвісники бетховенських рішень. У В. А. Моцарта помітний синтез барокової традиції й оперної стилістики; композитор застосовував різні варіанти сонатної форми. Остання фортепіанна соната В. А. Моцарта (KV 547a) — двочастинна, *F-dur*, без різкого темпового контрасту.

Сонати Л. ван Бетховена — вершина класичної сонатності, основа для романтичної трансформації жанру. Ч. Роузен вважав, що Л. ван Бетховен, продовжуючи традицію, глибоко її переосмислював (Rosen. 2002). З-поміж 32-х фортепіанних сонат Л. ван Бетховена шість є двочастинними (№№19, 20, 22, 24, 27, 32); вони не менш значущі, ніж 3- чи 4-частинні. Маючи глибокий зміст і складну форму у кожній з двох частин, концентруючи драматизм і контрасти, двочастинні сонати Л. ван Бетховена представляють новий напрям жанрових пошуків останнього з віденських класиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Гречанівська, Т. Ю. (2022). Барокова соната у контексті розвитку віолончельного виконавства. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, 22, 334-349. <https://doi.org/https://doi.org/10.33287/222225>
- Кушнірук, О. (2023). Соната. *Українська музична енциклопедія*, 6, 510. ІМФЕ.
- Полуектова, М. А. (2021). Еволюція жанру фортепіанної сонати. *Наука і освіта сьогодні*, 4, 95–102.
- Rosen, Ch. (2002). *Beethoven's Piano Sonatas: A Short Companion*. London : Yale University Press.